

ческими, стилистическими, фразеологическими), привлечение собственного словообразовательного ресурса. Названные тенденции подтверждают важную роль религии в жизни украинцев, подкрепленную активным развитием религиозной лексики, и «просвечивание национального ядра» в аналогах к заимствованным лексемам и новообразованным лексическим единицам и значениям.

Ключевые слова: лексический состав языка, лексема, семантика, семема, прямая/переносная номинация, прямое/переносное значение.

Kovtun Albina. Principles of Ukrainian Religious Vocabulary Filling. The paper presents an attempt to clarify the extra-linguistic factors that affect the formation, establishment and functioning of the religious vocabulary: the lack of denominational unity (despite the advantage of Orthodoxy), the relationship of the religious and the national. The principles of Ukrainian religious vocabulary filling are set out: foreign language religious lexemes borrowing, secondary assimilation of lexemes (reinterpretation of pagan meanings, derivation of religious meanings from non-religious ones, derivation of secondary religious meanings from direct religious ones, derivation of figurative non-religious meanings from direct religious ones (fixed and unsettled), updating of vocabulary with synonymous analogues (absolute, semantic, stylistic, phraseological), employing native word-formation resource. These tendencies confirm the important role of religion in the life of Ukrainians evidenced by the religious vocabulary active development, and the «visibility of the national core» found in the analogues to the borrowed lexemes and to the newly formed lexical units and meanings.

Key words: lexical structure of the language, a lexeme, semantics, a sememe, direct/figurative nomination, direct/figurative meaning.

УДК 811.161.2'367

Наталія Костусяк

ГРАМЕМНА СТРУКТУРА КАТЕГОРІЇ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ

У статті запропоновано системно-структурну кваліфікацію лексико-граматичної модальності як комунікативно зорієнтованої та суб'єктивно спрямованої категорії, визначено сукупність пов'язаних із нею синтаксичних конструкцій, указано на їхній неелементарний характер. Розмежовано два типи реченнєвих побудов, які маркують грамеми розгляданої категорійної одиниці: 1) прості семантично ускладнені структури з модальними синтаксемами, що становлять центральну сферу засобів формального вияву грамем достовірної, вірогідної, логічної, переповідної, емоційно-оцінної й ілюкутивної модальностей; 2) прості

речення, модальну модифікацію яких експлікують присудкові компоненти, зокрема складений дієслівний присудок, складений іменний присудок, ускладнена модель дієслівного й іменного складених присудків, простий присудок. Мовні одиниці другого різновиду схарактеризовано як маркери трьох граматичних значень (грамем) – бажальної модальності, потенційної модальності та модального значення необхідності.

Ключові слова: лексико-граматична модальність, грамема, достовірна модальність, вірогідна модальність, логічна модальність, переповідна модальність, емоційно-оцінна модальність, ілокутивна модальність, бажальна модальність, потенційна модальність і модальність зі значенням необхідності.

Постановка наукової проблеми та її значення. До мовних одиниць, які активно досліджують і по-різному інтерпретують у сучасній лінгвістиці, належить модальність. Зазначена категорійна величина неодноразово ставала предметом наукових зацікавлень у плані її семантичної мотивованості, зовнішньорегулярного вираження, типології, критеріїв ідентифікації, комунікативно-прагматичних особливостей тощо. Таке багатоаспектне студіювання модальності, розмаїття її функційних можливостей посприяло тому, що в мовознавстві немає єдиного загальноприйнятого трактування цього поняття.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У світовій лінгвістиці одним із перших міркування про модальну модифікацію реченнєвих побудов висловив західноєвропейський дослідник Ш. Баллі [2, с. 44–45]. Його теоретичні ідеї знайшли продовження в низці сучасних студій, що відбивають багатогранність і неоднозначність цієї категорійної одиниці. Зокрема, у значній частині праць категорія модальності стала об'єктом досліджень у зв'язку з вивченням предикативності. У такому аспекті її витлумачують І. Р. Вихованець [4, с. 62], Й. Ф. Андерш [1, с. 9], М. В. Мірченко [9, с. 290], М. О. Вінтонів [5, с. 27] та ін. За з'ясування природи модальності лінгвісти нерідко апелюють до засобів її експлікації, передовсім до категорій дієслівного способу та часу. Зазначена інтерпретація превалує в студіях В. В. Виноградова [3, с. 62], В. Г. Гака [6, с. 58–59], О. С. Мельничука [10, с. 20], А. П. Грищенка [7, с. 17]. Крім того, модальність розглядають у зв'язку з комунікативним аспектом реченнєвих побудов, зокрема поділом їх на певні типи за метою висловлення [4, с. 145–147; 10, с. 19–20, 118–137]. Виразний акцент на семантичних параметрах уможливив опис об'єктивних та суб'єктивних ознак указаної категорійної одиниці, а також дослідження її крізь призму реальності, ірреальності й потенційності [11, с. 72–80; 10, с. 120]. Наявність різноманітних тлумачень модаль-

ності та відсутність чіткості в її дефінуванні свідчить передовсім про багатогранність і неоднозначність цієї категорійної величини. На нашу думку, модальність – комунікативно спрямована надкатегорія з домінантним суб'єктивним змістом, яка, увиразнюючи позицію мовця щодо відображуваного в реченні об'єктивного фрагмента дійсності, передає різнопланове ставлення до витлумаченого ним повідомлення, зокрема його оцінку, почуття, волевиявлення тощо. Узагальнене поняття модальності конкретизоване в категоріях морфологічної модальності, синтаксичної модальності та лексико-граматичної модальності [8, с. 291–356]. Оскільки диференційною ознакою будь-якої категорійної величини є її графемне членування, то вказаний критерій має бути застосовним і до лексико-граматичної модальності, яку обираємо об'єктом наукового студіювання.

Мета і завдання статті. Мета праці полягає в системному описі графемної структури комунікативно зорієнтованої та суб'єктивно спрямованої категорії лексико-граматичної модальності. Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою такі завдання: 1) з'ясувати диференційні ознаки категорії лексико-граматичної модальності; 2) визначити специфіку синтаксичних одиниць, що експлікують зазначений модальний зміст; 3) вирізнити графеми лексико-граматичної модальності, окресливши їхню семантичну та формальну своєрідність.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Особливість категорії лексико-граматичної модальності полягає в її виразному суб'єктивному спрямуванні. Маркуючи ставлення мовця до висловленого, розглядана категорійна величина має систему специфічних формальних показників, які відрізняють її від морфологічної та синтаксичної модальності. Оскільки графемне значення лексико-граматичної модальності часто передає семантична структура слова, то протиставлення графем у ній більш спрямоване на лексичний зміст, ніж на граматичний. Із лексико-граматичною модальністю пов'язані відповідні синтаксичні моделі, що зазвичай мають неелементарний характер. Відповідно до поданих диференційних ознак вирізняємо графеми достовірної модальності, вірогідної модальності, логічної модальності, переповідної модальності, емоційно-оцінної модальності, ілюктивної модальності, бажальної модальності, потенційної модальності й модальності зі значенням необхідності. Центральну сферу засобів формального вияву графем достовірної, вірогідної, логічної, переповідної, емоційно-оцін-

ної й ілокутивної модальностей становлять прості семантично ускладнені конструкції з модальними синтаксемами, які традиційно позначають терміном *вставні компоненти*. За допомогою них мовець розв'язує певні комунікативні завдання: виявляє своє ставлення до повідомлюваної інформації, виражає впевненість чи невпевненість у фактах об'єктивної дійсності, оцінює ситуацію з погляду можливості, встановлює контакт зі співрозмовником, указує на джерело інформації тощо.

Зважаючи на семантичні параметри лексико-граматичної модальності, потрактуємо її як двовекторну мовну величину, що, з одного боку, репрезентує відношення повідомлюваного змісту до об'єктивної дійсності з погляду мовця та непряме передання висловлень інших осіб, а з іншого – виражає суб'єктивно-оцінне значення, моделюючи емоційне ставлення мовця до ситуації, його оцінку повідомлюваного факту. Керуючись поданою концепцією, маркування змістових ознак першого різновиду пов'язуємо з грамами достовірної модальності, вірогідної модальності, логічної модальності та переповідної модальності, а другого – з емоційно-оцінною модальністю й ілокутивною модальністю.

Крім модальних синтаксем, грами лексико-граматичної модальності експлікують також присудкові компоненти, зокрема складений дієслівний присудок, складений іменний присудок, ускладнена модель дієслівного й іменного складених присудків, простий присудок. Відповідно до комунікативної мети мовця, а також з огляду на специфіку модально маркованих засобів головних членів речення вирізняємо три граматичних значення аналізованої категорії: значення бажальної модальності, значення потенційної модальності та модальне значення необхідності. Далі докладніше зупинимося на змістових та формальних особливостях усіх дев'яťох грам лексико-граматичної модальності.

Значеннєву основу грами *достовірної модальності* становить указівка на впевненість мовця в правдивості, достовірності повідомлюваної інформації. Зазначену семантику декларують мовні одиниці на зразок *безперечно, безумовно, дійсно, звичайно, звісно, зрозуміло, справді, без сумніву, певна річ*, наприклад: *Іван Мазепа – це один із символів українського народу, знакова історична постать, яка, безперечно, суттєво вплинула на формування української нації* («Віче-інформ», 2013); *Горбань сказав, що й сумніву нема. Звичайно, вбив-*

ство (Л. Костенко); *Туристи, звісно ж, неабияк цікавляться колекцією, прагнуть доторкнутися до власної історії* («Віче-інформ», 2013); *Чурай Маруся, що його любила, любила, справді, вірно і давно, тоді його із ревности убила, підсипавши отруту у вино* (Л. Костенко). Зазначений тип модальних одиниць виступає еквівалентом модальних дієслівних предикатів на зразок *запевнити, констатувати, підтвердити, сказати*, наприклад: *Звичайно, Лаврін не дружив би з поганим козаком* (Ю. Мушкетик) і *Киляна запевнила, що Лаврін не дружив би з поганим козаком*.

Графему вірогідної модальності виражають компоненти *бува, видається, здається, видно, вочевидь, ймовірно, либонь, мабуть, може, напевно, певно*, які передають семантику невпевненості, припущення, ймовірності з погляду мовця, наприклад: *Я шукаю вас посеред людства. Й ви, бува, шукаєте мене* (Н. Горик); *А дзвони б'ють, а дзвони калатають! Здається, небо й землю розхитають* (Л. Костенко); *Нам з тобою, видно, по дорозі, бо ішли й нікуди не прийшли* (Л. Костенко); *Однак у книзі немає титульного аркуша: вочевидь, його вирвали, щоб зберегти видання старого зразка, адже в радянський період їх нищили* («Віче-інформ», 2013); *...такий потужний голос в чоловіка, либонь, хватило б і на п'ять Полтав* (Л. Костенко); *Мабуть, ще людство дуже молоде* (Л. Костенко); *І вже ніхто не зможе відрізнити, Чи у сльозині радість світлоока, Чи, може, біль Так сонячно бринить* (Г. Чубач); *Вдаль дивлюся, мо', біловолосе, З-під копиці вигляне воно* (О. Богачук); *Напевно, вона збиралася розраховатися за сніданок...* (В. Стус); *Двоє якихось проходили поблизу, шарпнули за брезент, думаючи, певне, що в кузові нікого нема* (О. Гончар); *Старенька груша дихає на пальці, їй, певно, сняться повні жмені груш* (Л. Костенко). Модальні синтаксеми, що маркують графему вірогідної модальності, корелюють із близькими за значенням дієслівними предикатами на зразок *здаватися, припускати, сумніватися* згорненої головної частини складнопідрядного речення, пор.: *Мені здається, що живу не я, а інший хтось живе за мене в світі в моїй подобі* (В. Стус) і *Здається, живу не я, а інший хтось живе за мене в світі в моїй подобі*. У певних випадках роль модальних модифікаторів вірогідності виконують аналітичні синтаксичні слова-морфеми *навряд чи, наче, неначе, ніби, нібито, чи не та ін.*, наприклад: *Наше дружнє й товариське побачення навряд чи передбачає якісь серйозніші угоди за угоду звичайну – торговельно-рибальську* (Ю. Янов-

ський); – *А документи як? – Та наче в порядку* (Г. Тютюнник); *Цей теж учитель ніби...* (В. А. Шевчук); – *А економ вишукує для пана хлопців, – вела сестра тим часом. – На челядь нібито...* (В. А. Шевчук).

Ядро маркерів логічної модальності становлять мовні одиниці виявляється, головне, загалом, зокрема, зрештою, навпаки, наприклад, нарешті, насамкінець, однак, одначе, отже, а отже, по-перше, по-друге, до речі, крім того, між іншим, з одного боку, з іншого боку, що вказують на логічну організацію висловлення, висновок, зумовлений змістом попередніх думок, порядок їхнього викладу й послідовність, наприклад: *Шахтар – ось хто, виявляється, здатен був оцінити його кількомісячний труд!* (О. Гончар); *Зрештою, Михайлина у своїх спогадах підтверджує цей факт* (Р. Горак); *Однак Юзефа виявляв бажання бути корисною якщо не в літературній справі, то в чомусь іншому. Наприклад, її цікавлять суспільні питання* (Р. Горак); *Попереду, нарешті, порожнеча і довгождана* (В. Стус); *Одначе, все, що йде від помсти, має потворне обличчя* (Й. Струцюк); *Отже, спогади Михайлини так і лишились єдиними* (Р. Горак); *До речі, Святослав уже ділом допоміг тобі – послав на Посем'я своїх синів, і ті витурили звіди Кзу!* (В. Малик); *Вернулись усі: Максим, Василь, Федось, Антін, Лукаш, Грицуня, Іван і (насамкінець) їх батько* (Й. Струцюк). Подібно до проаналізованих вище синтаксичних одиниць тут теж простежуємо аналогічні перетворення, пор.: *Отже, не тільки на небі є чудеса, а й на землі...* (Ю. Мушкетик) і *Хлопець зробив висновок, що не тільки на небі є чудеса, а й на землі.*

Функційні вияви грамеми *переповідної модальності* реалізують компоненти *кажуть, мовляв, по-моєму, на мою думку, як мовлять*, що вживаються для позначення джерела повідомлення, узагальненої чи конкретної вказівки на іншого автора, репрезентуючи не безпосередній вияв думки мовця, а непряме передання висловлень інших осіб [10, с. 136], наприклад: *Кажуть, люди нині відчужили...* (Н. Горик); *...двірник зробив королівський жест: мовляв, не треба платні, сьогодні він частує* (В. Стус); *У граматичній категорії числа, на думку В. І. Дегтярьова, об'єднуються і взаємодіють різні типи граматичних форм...* (І. Вихованець). Структури з поданими модальними синтаксемами перебувають у трансформаційних зв'язках зі складнопідрядними конструкціями, пор.: *А я думаю, що без них нам виходити буде легше, дрібними групами безпечніше пробиратись...* (О. Гончар) і *На мою думку, без них нам виходити буде легше, дрібними групами*

безпечніше пробиратись. До морфологічних показників, що увиразнюють семантику переповідності, належать частки *наче, немов, неначе, ніби, нібито, мов*. Наприклад: *...люди різне кажуть... Сатурн був начебто колись царем Італії...* (В. А. Шевчук); *Кажуть, бурхлива була тая рада. Ніби цар гетьмана обидив...* (Б. Лепкий).

Мовленнєве маркування грамеми *емоційно-оцінної модальності* пов'язане з одиницями *на біду, нівроку, на диво, на лихо, на радість, на сором, на щастя, як на гріх, як на зло, чого доброго* й под., які репрезентують оцінку повідомлюваного факту щодо загальних категорій щастя, нещастя, біди та ін. й уможливають емоційний вплив на співрозмовника, наприклад: *Розумне використання кожної архітектурної пам'ятки дає змогу збільшити надходження до бюджетів. У європейських країнах це 20 і більше відсотків, у нас поки що, на жаль, – лише відсоток* («Віче-інформ», 2013); *А в цей рік, як на гріх, – Цвіркуна нема, І стерня німа* (Н. Горик); *Ще, на гріх, Випростуючись, Хрусь – І переламась* (О. Богачук); *Водій виявився мовчазним, дякувати Богу, і вона через лобове скло оглядала рідні краєвиди...* (Й. Струцюк).

Спеціалізованими засобами вираження грамеми *ілокутивної модальності* є лексеми та їхні сполуки на зразок *бач, бачте, вірите, знаєш, знаєте, погодьтесь, припустімо, скажемо, скажімо, відверто кажучи*, що слугують для реалізації комунікативно-прагматичних намірів мовця активізувати увагу слухача, зацікавити його інформацією, ненав'язливо скоригувати бачення ситуації. Таке значення в лінгвістиці називають інтимізуючо-контактуючим [4, с. 276]. Наприклад: *А люди, бачиш, по-різному гуторять* (Й. Струцюк); *Знаєш, я частенько вже боюсь: що рядком раптово захлинусь* (П. Перебийніс); *Скажімо, Тараканівський форт має вигідне географічне розташування неподалік траси Київ – Чоп, якою щодоби проїжджають 5 тисяч авто, а це потенційні туристи* («Віче-інформ», 2013). Сюди належать модальні компоненти, які використовують для того, щоб переконати співрозмовника не робити чогось чи не говорити чогось: *бійся Бога, не гніви Бога, будь розумний, будь обачний, Бог з тобою* та под. Інтимізуючо-контактуюче значення притаманне мовним одиницям, що виступають засобом запевнення співрозмовника в шанобливому ставленні до нього мовця: *будьте ласкаві, будьте милостиві, даруй, даруйте, даруйте на слові, пробач, пробачте, пробачте на слові*.

Графему *бажальної модальності* формують предикати, які вказують на дію, процес чи стан, із модифікованими в модальному плані допоміжними аналітичними компонентами – модальними дієсловами (*бажати, воліти, мріяти, прагнути, хотіти (захотіти)*), їхніми прикметниковими еквівалентами (*охочий, рад, радий*), зрідка – відіменниковими дериватами (*охота*). Допоміжні модальні дієслова функціонують у ролі зв'язок і передають деякі власне-дієслівні категорії, зокрема власне-дієслівну категорію часу та граматичну категорію способу. Наприклад: *...дід не бажає відповідати* (Г. Тютюнник); *Козаки воліли лишатися на валу...* (Ю. Мушкетик); *Вони мріяли одружитись* (Р. Горак); *Від берега течія слабкіша, та далі дужчає, чайки вже прагнуть заплестись у вихори твого чуба...* (Є. Гуцало); *Якась галузка в тому живоплоті і та он пнеться, хоче розцвісти* (Л. Костенко); *Цвіте земля, задивлена в свободу. Аж навіть жити хочеться мені* (Л. Костенко); *...кожен охочий викурити з кошовим люльку* (Ю. Мушкетик); *...він <...> радий був утекти – не вдавалося* (Ю. Мушкетик); *Дуже вже нам охота на них подивитися, а головне, поглянути, що на них написано* (Г. Тютюнник).

Функційними еквівалентами допоміжних одиниць із модальним значенням бажання є також стійкі сполуки на зразок *виявляти бажання, відчувати бажання, мати бажання, горіти/згорати від бажання, палати бажанням / від бажання* тощо. Оскільки лексико-семантичну основу таких присудкових компонентів становить інфінітив повнозначних дієслів, то їх уважаємо різновидом дієслівних складених присудків. Наприклад: *Секретар обкому виявив бажання сам познайомитися з раціоналізаторами* (О. Гончар); *Сміливий до безумства, честолобний, він горів бажанням з ходу вдарити на Кончака ще до підходу великих князів* (В. Малик); *У Зинджирли-медресе Іслама вчили ненавидіти невірних, і він палав бажанням спробувати крицю своєї карабелі на гяурських головах, покуштувати, зрештою, волі...* (Р. Іваничук).

Із-поміж способів вираження бажальної модальності зрідка натрапляємо на конструкції з ускладненою моделлю іменного складеного присудка чи співвідносного з присудком головного члена речення, наприклад: *Ягничеві спершу аж дивно було, що він, цей син дипломата, <...> раптом виявив бажання стати моряком* (О. Гончар); *...людина <...> бажає у всіх відношеннях бути чистою і чесною* (Р. Іваничук); *...не про щастя дбає, а прагне бути корисним!*

(В. А. Шевчук); *Саме сьогодні, і саме тут, над Веселухою, їй захотілося бути, як ніколи, пригожою...* (Й. Струцюк).

Тенденцію до вираження бажальної модальності простежуємо й у конструкціях, де компоненти *бажати, воліти, жадати, мріяти, прагнути, хотіти, охочий* тощо функціонують як самостійні предикатні одиниці й своєю валентністю передбачають наявність об'єктної синтаксеми, наприклад: *...а мої вої бажують військової здобичі!* (В. Малик); *...нині ж міщани зажадали кари винним* (Р. Іваничук); *Володимир Глібович тільки й мріє про новий похід!* (В. Малик); *Захотілося рівності!* (О. Богачук); *Гук охочий до чарки...* (Ю. Мушкетик). Подібну модальну семантику передають складнопідрядні об'єктно-з'ясувальні речення, у головній частині яких перебуває предикат на зразок *бажати, забажати, воліти, мріяти, прагнути, хотіти* та ін., що для реалізації свого валентного потенціалу потребує залежної синтаксичної одиниці, наприклад: *...королівський посол забажав, щоб його допущено було до султанші Роксолани...* (П. Загребельний); *Я хотіла, щоб ви покохали мене, бо без тієї любові ви зникли б колись з мого світу і – я боялась – пропали б* (Р. Іваничук).

З огляду на специфіку формального вираження деяку спільність із бажальною модальністю виявляє грамема *потенційної модальності*, яка вказує на спроможність, здатність когось чи чогось до певної дії. Засобами її експлікації є складені дієслівні присудки з допоміжними модальним модифікаторами *могти, намагатися, здатний, спроможний, схильний* і т. д.: *...величезна імперія може не сьогодні-завтра розвалитися* (П. Загребельний); *Пальта наші роздуває вітер і намагається повалити нас на землю* (Ю. Яновський); *Вітрила, безмежжя просторів – вони справді здатні заповнювати людину* (О. Гончар); *...лише слов'яни спроможні в одну ніч переправити через Саву і воїв його, і їхніх коней* (Д. Міщенко). У синонімічних відношеннях із зазначеними допоміжними елементами перебувають усталені сполуки *мати змогу, мати можливість, у змозі, у силі* й іменники з узагальненим значенням на зразок *майстер, мастак* тощо: *...а вдень, коли сонце нещадно пече, вони мають змогу вже захопитися в холодочку...* (Й. Струцюк); *Старшини перекидалися словами, підходили до гетьмана, впевняли його, що в силі боронити столицю* (Б. Лепкий); *...Даміан – великий майстер варити різнобарвні смальти і смажити бараняче м'ясо* (П. Загребельний); *...цибатий Іван Химочка, життєлюб і мастак попоїсти...* (І. Пільгук). Маркерами

грамемі потенційної модальності зрідка виступають реченнєві побудови з присудками, особливістю яких є комплексна структура «модальне допоміжне дієслово + дієслово-зв'язка + іменна частина», наприклад: *Але він син володаря і сам колись може стати володарем...* (П. Загребельний); *Найдостойнішим може бути й наймолодший* (П. Загребельний).

До грамемної ієрархії лексико-граматичної модальності входить модальне значення *необхідності*, репрезентоване кількома різновидами присудкових компонентів. Їхній функційний вияв пов'язаний із дієслівним складеним присудком. Роль модальних модифікаторів виконують допоміжні дієслівні чи прикметникові елементи на зразок *мусити, зобов'язаний, змушений, повинен*: *Моє покоління багато чого мусить зробити для цієї країни* («День», 2012); *Бо ми радіти зобов'язані до смерті* (В. Стус); *Нацбанк змушений для підтримки курсу долара на рівні восьми гривень витратити до кінця року ще майже 5 млрд доларів* («День», 2012); *Держава повинна чітко регламентувати функції права і відповідальність фінансових органів...* (Г. Дмитренко).

Формально-синтаксичну спеціалізацію конструкцій із модальним значення *необхідності* доповнюють синтаксичні одиниці з ускладненою моделлю дієслівного складеного присудка: *Поза тим, що ти вже віддав державі все: і м'ясо, і яйця, і молоко, і навіть останню шкуру, – повинен був добровільно-примусово позичити їй кілька сотень рублів* (Й. Струцюк). Зрідка, крім модальної, спостерігаємо додаткову фазову модифікацію. Присудковий компонент становить модель «модальний модифікатор + інфінітив фазового дієслова + інфінітив повнозначного дієслова». Лексико-семантичну основу присудка становить інфінітив повнозначного дієслова. Наприклад: – *Мусимо продовжувати жити!* – усміхнулася Катька (Й. Струцюк); *Ти повинна продовжувати жити і заради когось* (Й. Струцюк).

У мовленнєвій практиці натрапляємо на односкладні конструкції з головним членом речення, який формують одиниці прислівникового походження на зразок *потрібно, необхідно, слід, варто, треба* та інфінітив як носій основного змісту присудка. Маркером дієслівних граматичних категорій є зв'язка-морфема *було* чи *буде*, її відсутність указує на теперішній час. Наприклад: *Одначе на запитання, де і як відзначився, відповів однозначно: «Когось потрібно було нагородити і нагородили»* (Й. Струцюк); *Необхідно допомогти вдовам – так*

велів батько (Й. Струцюк); *Хто там ці руки порівнює з золотом? Золото треба порівнювати з ними!* (О. Богачук). Вияв модального значення необхідності пов'язаний також з односкладними прислівниковими реченнями з головним членом, вираженим предикативними прислівниками (словами категорії стану) у поєднанні зі зв'язкою *бути*, що може мати нульовий вияв, наприклад: *...їм, Карпусям, цього не треба...* (Й. Струцюк); *А що тобі треба?* (О. Богачук); *Ну, що мені для щастя ще потрібно?* (І. Чернецький); *...їм по сіль у Крим не потрібно...* (Й. Струцюк).

До засобів експлікації модальності зі значенням необхідності належать синтаксичні конструкції з прикметниковими якісно-модальними предикатами *потрібний*, *необхідний*, які на формально-синтаксичному підрівні структурують складений іменний присудок, наприклад: *Кому потрібен їх ядушний віри?!* (О. Богачук); *Хотілось бачити не сина-кандидата, Їй син-людина необхідний був* (І. Чернецький). Зрідка в цій сфері трапляється ускладнена модель іменного складеного присудка: *Школи повинні бути готові до нового навчального року...* («Голос України», 2011).

Одним із виявів лексико-граматичної модальності є речення із семантикою можливості, що містять аналітичний модальний компонент *чому б не*, поєднаний з інфінітивом, наприклад: *...чому б не вийти завтра і не сказати* обр.: *лишаймось воями, та будьмо й людьми...* (Д. Міщенко); *Чому б не вірити в щасливішу, ніж була досі, долю...* (Д. Міщенко). Конструкції зі складеною одиницею *чому б не* можуть уміщувати три (бажальне, потенційне, необхідне) модальних значення, пор.: *А чому б не оздобити один корпус у стилі козацькому, другий – у карпатському...* (О. Гончар) і *Я хочу / можу / повинен оздобити один корпус у стилі козацькому, другий – у карпатському.*

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, *лексико-граматична модальність* – комунікативно зорієнтована та суб'єктивно спрямована категорія, що виражає ставлення мовця до висловленої ним думки й непряме передання висловлень інших осіб, об'єднує дев'ять грамем (достовірну, вірогідну, логічну, переповідну, емоційно-оцінну, ілокутивну, бажальну, потенційну модальності та модальне значення необхідності), формальний вияв яких пов'язаний зі змістовим наповненням мовних одиниць. Планом вираження граматичних значень виступають модальні синтаксеми, слово-сполучення, речення, деякі типи присудкових компонентів та аналі-

тичні синтаксичні морфеми. У перспективі дослідження вбачаємо докладний опис кожної із зазначених грамем лексико-граматичної модальності.

Джерела та література

1. Андерш Й. Ф. Реченнєві структури з дієслівно-ад'єктивними предикаторами в українській мові / Й. Ф. Андерш // *Ucrainica II. Současná ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury : sborník článků; 3. Olomoucké sympozium ukrajínistů, 24–26 srpna 2006. – Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – 1 část. – С. 9–14.*
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
3. Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 558, (2) с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
5. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви : [монографія] / М. О. Вінтонів. – Донецьк : Донец. нац. ун-т, 2013. – 327 с.
6. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка: синтаксис / В. Г. Гак. – Изд. втор., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1986. – 221 с.
7. Грищенко А. П. Модальність і часова віднесеність як зовнішньо-синтаксичні ознаки речення / А. П. Грищенко // *Синтаксис словосполучення і простого речення. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 16–29.*
8. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
9. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – [2-е вид., переробл.]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 392, [1] с.
10. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.
11. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность [Текст] / [А. В. Бондарко, Е. И. Беляева, Л. А. Бирюлин и др.] ; под ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 262, [1] с.

Костусяк Наталия. Граммемная структура категории лексико-грамматической модальности. В статье предлагается системно-структурная квалификация лексико-грамматической модальности как коммуникативно ориентированной и субъективно направленной категории, определяется совокупность связанных с ней синтаксических конструкций, указывается на их неэлементарный характер. Разграничиваются два типа предложений, маркирующих граммемы данной категориальной единицы: 1) простые семантически осложненные структуры с модальными синтаксемами, которые составляют центральную сферу средств формального выражения грамем достоверной, вероятной,

логической, пересказывательной, эмоционально-оценочной и иллокутивной модальностей; 2) простые предложения, модальную модификацию которых эксплицируют предикатные компоненты, в частности составное глагольное сказуемое, составное именное сказуемое, осложненная модель глагольного и именного сказуемого, простое сказуемое. Языковые единицы второй разновидности охарактеризованы как маркеры трех грамматических значений (граммем) – желательной модальности, потенциальной модальности и модального значения необходимости.

Ключевые слова: лексико-грамматическая модальность, граммема, достоверная модальность, вероятная модальность, логическая модальность, пересказывательная модальность, эмоционально-оценочная модальность, иллокутивная модальность, желательная модальность, потенциальная модальность и модальность со значением необходимости.

Kostusyak Nataliya. The Structure of Gramemes of Lexical and Grammatical Modality Categories. In this article a systematic and structured qualifications lexical and grammatical modality as communicatively focused and subjectively aimed categories are presented, set of associated with it syntax constructions, in their not elementary character is specified. Two types of sentences that mark hramemmes in this categorical items : 1) simple semantically complicated structures with modal syntaxema that make up the central sphere of formal expression gramemmes of credible, plausible, logical, transferring, emotional evaluation and illocutive modalities, 2) simple sentences, modal predicate modification which market components, including compound verbal predicate, compound nominal predicate complicated pattern of verbal and nominal compound predicate, simple predicate. Worldwide units of the second kind as markers of the three grammatical meanings (gramemmes) – wishing modalities potential modality and modal values needed are characterized.

Key words: lexical and grammatical modality, hramemmes, reliable modality, modality credible, logical modality, transferring modality, emotional and evaluative modality, illocutive modality, wishing modality, potential modality and modality to the value required.

УДК 811.161.2'271:655.55

Ірина Левчук

СПЕЦИФІКА ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ МІКРОТЕМИ «АВТОР КНИГИ» В СУЧАСНИХ ІСТОРИЧНИХ РЕЦЕНЗІЯХ

У статті розглянуто специфіку лексико-граматичних моделей однієї з основних мікротем рецензії – «автор книги». З'ясовано, що ця мікротема виріз-